

OPPOSITIONEN I DET NYA LÄGET

Av direktör UNO MURRAY

DE RELATIVT långvariga förhandlingar och sonderingar som blev nödvändiga, innan regeringskrisen löstes efter folkomröstningen i höstas, gav ett otvetydigt vittnesbörd om de förskjutningar som ägt rum i det parlamentariska läget. Att valutgången 1956 förr eller senare skulle få sådana konsekvenser insågs kanske inte utanför de direkt engagerade politiska kretsarna, så länge koalitionen mellan socialdemokraterna och bondeförbundet (nuv. centerpartiet) bestod och gav regeringen ett starkt parlamentariskt underlag. Nu blev det emellertid tydligt, att socialdemokraterna inte så alldeles självklart ligger närmast till att inneha regeringsuppdraget. Deras långvariga maktställning har brutits, och styrkeförhållandena mellan de socialistiska partierna och de borgerliga håller på att utjämnas.

Det är inte någon plötslig strömkäntring i den politiska utvecklingen som lett till detta. Förhållandet beror i stället på den successiva och, som det vill synas, stadiga förskjutning som under hela efterkrigstiden ägt rum till de borgerliga partiernas förmån. Resultaten av

de allmänna valen ger detta vid handen. Vid kommunalvalen 1946, 1950 och 1954 fick högerpartiet, centerpartiet och folkpartiet tillsammans resp. 44,1, 46,3 och 47,7 procent av rösterna, och vid riksdagsmannavalen 1948, 1952 och 1956 blev motsvarande siffror 47,5, 49,5 och 50,4 procent. Visserligen är siffrorna från folkomröstningen 1957 icke direkt jämförbara med valsiffrorna, eftersom röstfördelningen i pensionsfrågan uppenbarligen i ganska stor utsträckning berodde på helt andra faktorer än de partipolitiska. Men det förtjänar dock att konstateras, att förslaget om obligatorisk tilläggs pensionering enligt linje 1, vilket stöddes framför allt av de socialistiska partierna, icke samlade mera än ca 46 procent av rösterna, och att följaktligen oppositionen mot detta förslag — låt vara att den följde skilda linjer — samlade ungefär 54 procent. Det är således tydligt, att folkomröstningen i pensionsfrågan icke brutit den otvetydiga allmänna tendensen i den politiska utvecklingen i vårt land under efterkrigstiden.

Men även mellan de borgerliga partierna har förskjutningar skett

under efterkrigstiden. Vid ovan nämnda val kunde dessa partier redovisa följande procentuella andelar av valmanskåren:

<i>Kommunalvalen:</i>	1946	1950	1954
Högerpartiet	14,9	12,3	15,7
Centerpartiet	13,6	12,3	10,3
Folkpartiet	15,6	21,7	21,7

<i>Riksdagsmannavalen:</i>	1948	1952	1956
Högerpartiet	12,3	14,4	17,2
Centerpartiet	12,4	10,7	9,4
Folkpartiet	22,8	24,4	23,8

De ovan angivna siffrorna ger vid handen, att den gemensamma borgerliga framgången helt och hållet har berott på högerpartiets och folkpartiets röstvinster, eftersom centerpartiets positioner oavbrutet försvagats. Högerpartiets snabba frammarsch i val efter val under 1950-talet understryker den förskjutning i borgerlig riktning som skett inom opinionen.

Om det svenska styrelseskicket hade varit så inrättat, att riksdagens sammansättning vore en trogen avspiegling av den aktuella opinionen — och det är svårt att finna övertygande skäl för att det inte borde vara på det viset — skulle det idag ha funnits klart underlag för en borgerlig koalitionsregering, sammansatt av de nuvarande oppositionspartierna, vilka 1956 tillsammans belade 119 av den direktvalda andra kammarens 231 platser. Vad som lägger hinder i vägen härför är tillvaron av en första kammare såsom en självständig och med andra kammaren jämbördig representa-

tion, vilken, med dubbelt så långa mandattider som medkammaren och med sitt system för successiv förnyelse genom val i endast några få landstings- resp. stadsfullmäktigeförsamlingar om året, icke företräder och aldrig kan företräda den rådande folkmeningen. Trots att socialdemokraterna icke längre har majoriteten bland folket, utgör de fortfarande majoritetspartiet i första kammaren, och med hjälp av kommuniströsterna behärskar de majoriteten även vid gemensamma voteringar i anslagsfrågor. De borgerliga partierna har avgörande inflytande endast i andra kammaren och därmed endast i lagfrågor, beträffande vilka kamrarna röstar var för sig och måste komma till samma beslut.

Det ligger kanske en hel del i ett yttrande som tillskrivs en av den franska revolutionens författningsexperter Abbé Sieyès: »Vad har man för nytta av en första kammare? Om den är i överensstämmelse med folkrepresentationen är den överflödigt, om den är i konflikt är den skadlig.» I varje fall är det ofrånkomligt, att vårt nuvarande representationsskick i en parlamentarisk situation som den föreliggande gör det mycket svårt för en regering att genomdriva sina förslag, samt gör regeringskriserna till svårbemästrade problem.

För socialdemokraterna är situationen säkerligen irriterande, i all synnerhet mot bakgrunden av den tydliga förskjutningen inom folk-

opinionen till de borgerliga partiernas förmån. Visserligen präglas de parlamentariska umgängesformerna i vårt land icke av sådan skärpa och bitterhet i motsättningarna som på åtskilliga andra håll utan tvärt om av påtagliga strävanden att i det längsta söka finna kompromisslösningar, vilka understundom rent av ger intryck av fullt samförstånd och i varje fall gör det demokratiska systemet funktionsdugligt. Men det lär inte kunna bestridas, att det på längre sikt sett är ett huvudändamål för socialdemokratien att omdana samhället i socialistisk riktning, och att denna process näppeligen kan drivas över en viss gräns i kompromisser med de borgerliga partierna. Den förutsätter majoritet i riksdagens båda kamrar för socialdemokraterna och kommunisterna. Förloras denna majoritet, kommer socialdemokratien att se huvudmålet för sina strävanden försvinna i ett töcknigt fjärran. För den nuvarande regeringen är det under sådana förhållanden av utomordentlig vikt att icke blott bevara sina nuvarande positioner utan därtill att förstärka dem efter de förluster som lidits vid en följd av val.

Utvecklingen och det nu rådande läget bör å andra sidan ge de borgerliga partierna en chans att återvinna sin för länge sedan förlorade dominerande ställning i landets politik. På detta håll är man säkerligen också på det klara med att det finns förutsättningar för att den ge-

mensamma borgerliga fronten skall kunna flyttas framåt. Men problemet kompliceras genom tillvaron av flera, sinsemellan konkurrerande oppositionspartier, vilka på sin yttersta vänsterflygel sannolikt har element, som väger mellan borgerlighet och en radikalism, för vilken samverkan med socialdemokratien i vissa frågor kanske ligger nära till hands, och vidare därav att dessa partier har att bevaka ställningen inte bara gemensamt mot den yttersta vänstern utan även inbördes gentemot varandra. I all synnerhet har detta senare tydligen uppfattats såsom en förstahandsuppgift av centerpartiet, vars röstunderlag i val efter val decimerats på ett anmärkningsvärt sätt uppenbarligen till förmån för de andra borgerliga partierna.

Det finns inte anledning att känna sig moraliskt upprörd över den politiska konkurrensen mellan de borgerliga partierna. Tillvaron av flera sådana partier visar, att det inom vårt folk finns åsiktsschattingar, som i varje fall förklarar existensen av ett flertal politiska gruppbildningar. Det är ett faktum, som vi inte kommer ifrån. Det väsentliga är, att partitaktiken inte får skymma blicken för väsentliga gemensamma frågeställningar och för ansvaret att ge folket den huvudinriktning för statsmakternas handlande som det har uttalat sig för genom valen. Att i ett läge, då den borgerliga fronten har bakom sig mer än halva folket, låta kort-

siktiga partitaktiska spekulationer försvaga den gemensamma ställningen och tillåta socialdemokraterna att enligt principen »divide et impera» ensamma fälla avgörandet i väsentliga frågor för vårt folk och dess framtid, vore däremot inte riktigt. Det kan diskuteras om inte denna synpunkt i viss mån blivit aktuell i samband med partiernas handläggning av pensionsfrågan.

Pensionsfrågan

Det är inte att förundra sig över, om socialdemokraterna gripits av allt starkare olustkänslor, när de val efter val nödgats notera minskad anslutning från valmanskåren. Ännu mindre förvånansvärt är det, om dessa känslor blivit ännu mera besvärande, sedan finansministern i början av detta år lade fram en statsverksproposition, som på ett oroväckande sätt demonstrerade, vart den hittills förda politiken leder oss. Statens löpande utgifter kan inte längre täckas med skatter och andra löpande inkomster. Avsevärda skärpningar fick nyligen göras i den indirekta beskattningen, men det är sannolikt att den beräknade merintakten på 400 miljoner kronor inte kommer att förslå för att täcka de i finansplanen förutsatta utgifterna. Ytterligare skattehöjningar, ökade anspråk på den redan förut hårt ansträngda låne marknaden samt kanske också ökad produktion av sedlar för fi-

nansiering av statsutgifterna är sannerligen inte något angenämt framtidsperspektiv, i all synnerhet inte för en regering som har att försvara sina vacklande positioner.

Man har väl knappast rätt att antaga, att regeringen inte för länge sedan insett, vart utvecklingen hotar att bära hän. Redan i förra årets statsverksproposition ansåg sig i varje fall finansministern skyldig att framföra varningar. Men regeringens dilemma har varit och är fortfarande att den varken har vilja eller förmåga att göra någon radikal omläggning av sin utgiftspolitik, ehuru det sedan länge bör ha stått klart, även för regeringen, att statsinkomsternas utveckling icke i längden kan förete samma hastigt stigande kurva som hittills, och att den minsta hämning i konjunkturutvecklingen måste allvarligt påverka det statsfinansiella underlaget för nya och stigande utgifter.

Det kan diskuteras, huruvida det är befogat att se den för närvarande aktuella pensionsfrågan ur nu antydda perspektiv. Men man får dock ett bestämt intryck, att det av regeringen framlagda reformförslaget, innebärande avsevärd höjning av folkpensionerna och en, såsom det sägs, av arbetsgivarna bekostad allmän tjänstepensionering, delvis har en valtaktisk motivering, eftersom förslaget kan dra uppmärksamheten från den statsfinansiella situationen samt dessutom locka stora skaror väljare med nya och ökade

penningförmåner. Framför allt skulle tjänstepensioneringens väldiga fondbildning ställa betydande resurser till statens och den offentliga verksamhetens förfogande och förstärka statens grepp över det ekonomiska livet, vilket med hänsyn till den statsfinansiella utveckling som emotses givetvis är av stort värde ur socialdemokratisk synpunkt. Så mycket är i varje fall uppenbart, att regeringen i pensionsfrågan ser sin viktigaste, kanske enda chans att hejda den borgerliga oppositionens framryckning och åtminstone momentant rädda sina positioner.

Hur har då den borgerliga oppositionen handlat när dess sammanhållning på detta sätt blivit ställd inför sin första allvarliga prövning? För socialdemokraterna måste det ha varit en stor tillfredsställelse att notera, att förhandlingarna mellan högerpartiet, centerpartiet och folkpartiet icke ledde till åsyftat resultat, till ett gemensamt borgerligt alternativ, utan att dessa partier går skilda vägar och i frågan lägger fram motioner var för sig. Detta öppnar onekligen vissa chanser för socialdemokraterna att vinna en, om ock ringa, majoritet för sitt förslag. Allt beror på hur frågan kommer att manövreras, och vilka förslag det blir som kommer att stå mot varandra i slutvoteringen. Man kan sannolikt inte utan vidare räkna med, att den borgerliga oppositionen, som inte kunde ena sig vid de ovan berörda förhandlingarna, kom-

mer att enigt sluta upp kring det av de borgerliga förslagen, som vid denna votering står emot regeringspropositionen. Om propositionen skall bli fälld i andra kammaren torde detta få ske på ett rent avslagsyrkande.

Av vad som hittills framkommit, förefaller det som om centerpartiet skulle bära ansvaret för att förhandlingarna icke ledde till resultat. Man har tydligen på det hållet, med orätt, räknat med att vid ett eventuellt andrakammarval till våren, vilket skulle bli följderna av att regeringsförslaget faller, kunna tillgodogöra sig de 15 procent av valmansskårens röster, vilka vid folkomröstningen tillföll alternativ 2, och har därför ansett sig böra framträda självständigt på grundval av detta förslag. En sådan valtaktisk spekulation må vara förklarlig mot bakgrunden av partiets ovan angivna tillbakagång under en följd av val, men med hänsyn till de risker den kan medföra för utgången av frågan i riksdagen, kan det ifrågasättas, om den är helt försvarlig. Den enda trösten är väl ur borgerlig synpunkt sett att bondeförbundets egen uppläggning förutsätter att det blir val på pensionsfrågan, och att partiet därför kommer att göra allt för att propositionen skall avvisas i riksdagen.

Vilken utgången än blir i pensionsfrågan vid innevarande års riksdag är det realistiskt att räkna med att inte ens ett positivt beslut kommer att sätta punkt för diskus-

sionen och avföra problemet från den politiska dagordningen. Dels har i den nu framlagda propositionen tydligt framgått, att stora och synnerligen viktiga delar av frågekomplexet ännu är outredda, bland annat spørsmålet om de samhälls-ekonomiska verkningarna av den tänkta reformen, och dels gäller denna de hastigt växande folkgrupperna i högre åldrar, vilka under överskådlig framtid får ett allt större politiskt inflytande och därmed också kommer att bli föremål för politikernas speciella intressen och omsorger.

Den statsfinansiella utvecklingen — huvudproblemet

Som förut antytts kommer de politiska partierna nolens volens att få ägna de närmaste årens ansträngningar i främsta rummet åt att söka sanera de starkt försämrade statsfinanserna. Något konstruktivt förslag av annan innebörd än att lägga större ekonomisk makt i statens händer och att ställa ökade anspråk på skatter och avgifter av medborgarna har icke hittills presenterats från socialdemokratiskt håll. Däremot är det uppenbart, att de borgerliga partierna är beredda att göra en kraftinsats för att bringa balans i statens affärer och så småningom lätta bördorna för vårt folk.

Att det är väldiga problem man står inför i detta avseende är ofrånkomligt med hänsyn till den om-

fattning statsverksamheten nu har tagit och till alla de »vested interests» som kommer att göra sig gällande så snart det blir fråga om beskärningar, vilka går ut över förmåner som med sådan frikostighet distribueras genom den offentliga förvaltningen. Statens och kommunernas sammanlagda utgifter uppgår till inte mindre än mellan 30 och 40 procent av nationalinkomsten. Trots de stora belopp som inflyter till statskassan genom skatter och andra intäkter, och vilka motsvaras av betydande ingrepp i näringslivets och de enskildas inkomster, kan driftbudgeten inte balanseras utan avsevärda skattehöjningar. Och ändå förutses att anspråken på statskassan kommer att stiga ytterligare under de närmaste åren. Vi har att vänta inte bara redan beslutade nya utgifter under olika huvudtitlar, exempelvis för de nu aktuella folkpensionshöjningarna. Dessutom pågår år från år en automatisk utgiftsökning till följd av ökad tillströmning till skolorna och den högre utbildningen, ökat antal åldringar, kostnadsfördyringar på grund av inflationen, lönehöjningar inom förvaltningen etc., vilket beräknas röra sig om något sådant som 300 à 500 miljoner kronor. Till bilden hör dessutom att det, trots den väldiga socialpolitiska expansion som skett under efterkrigstiden, alltjämt finns nödlidande minoriteter som är i största behov av hjälp, men vilka hittills helt försumrats. Det är bristen på plan-

mässighet och på hänsyn till de ekonomiska konsekvenserna av statsmakternas handlande som lett oss in i detta läge. Vi har saknat hushållning i egentlig mening.

Hur svårigheterna skall bemästras har varit föremål för en rad motioner från borgerligt håll vid årets riksdag. Det har krävts nedskärningar omedelbart av en hel del utgiftsposter i den nu presenterade budgeten. Från högerhåll har man förnyat ett gammalt krav, att myndigheterna skall anmanas att i sina petita framlägga alternativa förslag till verksamhetens ordnande, varvid ett av alternativen skall innebära utgiftsbegränsningar med 5 procent. Alla de tre borgerliga partierna vill ha till stånd en allmän översyn av statsverksamheten samt av de möjligheter som finns att på längre sikt åstadkomma begränsningar och besparingar i denna. I detta sammanhang förordar folkpartiet liksom förra året, samt centerpartiet att en allmän besparingskommission tillsättes.

Att det är en ömtålig och synnerligen svår uppgift som förestår för dem som vill gå in för att genom en radikal omprövning av statens utgiftspolitik söka återställa balansen i statsutgifterna är uppenbart. Meningarna kommer att bryta sig beträffande åtgärderna på snart sagt varje punkt. Men det hoppigivande är att det inom den borgerliga oppositionen tydligen finns en gemensam uppfattning om problemets innebörd och en gemensam

strävan att söka komma till rätta därmed. På så vis finns det en grund för ett fruktbarande samarbete i en politik, som verkligen kan kallas för ett alternativ till den som hittills förts under socialdemokratisk ledning. Om regeringen till slut skulle finna det lämpligt att uppge sitt motstånd hittills mot den föreslagna besparingskommissionen, så vore detta givetvis att hälsa med tillfredsställelse. Men från borgerligt håll är det icke skäl att hänga sig fast vid tanken att en aktion från samtliga de demokratiska partiernas sida är ett *conditio sine qua non* för att en aktion skall kunna lyckas. Det är mycket som tyder på, att folkstämningen börjar mogna för att effektiva besparingsåtgärder vidtagas inom statsförvaltningen. Det går inte i längden att ställa kravet på sparsamhet endast på de enskilda medborgarna.

Ett annat tidens tecken är att de tre borgerliga partierna i år motionerat även om en översyn av socialpolitikens målsättningar och organisation. Det är givet, att man inte kan komma särdeles långt med besparingsåtgärder, om socialhuvudtiteln lämnas helt och hållet orörd. Den representerar en väsentlig del av statsutgifterna, och inom dess ram förekommer ett par av de allra största utgiftsposterna i den del av budgeten som avser civila ändamål.

Men även ur en annan synpunkt sett är detta område förtjänt av särskild uppmärksamhet. I ett läge,

karakteriserat av allt jämnare inkomstfördelning och relativt hög inkomstnivå har socialpolitikens roll som inkomstutjämnande faktor förlorat det väsentliga av sin betydelse. Man kan enligt allmän uppfattning icke komma någon vart med ytterligare skärpning av skatteskalornas progression. De stora grupper som hittills tilldragit sig huvudintresset måste tillgodoses med andra än socialpolitiska medel, nämligen genom den allmänna ekonomiska politiken. Människornas trygghet mot de ekonomiska följderna av arbetslöshet, sjukdom och ålderdom har i stort sett blivit löst och kan i väsentlig omfattning ordnas på försäkringsmässig basis. Socialpolitiken i egentlig mening bör i framtiden inriktas på att draga försorg om smärre eftersatta grupper som behöver vård och hjälp. Däremot är det säkerligen nödvändigt att ställa under omprövning en mångfald åtgärder i konsumtionsstimulerande syfte, såsom skolbarnsbespisning, bostadssubventioner av skilda slag, subventionerade rekreativresor för barn och husmödrar m. m., vilka förlorat sitt berättigande i samma mån som de ekonomiska förutsättningarna i samhället förbättras för de stora folkgrupperna.

Vi står i själva verket inför ett nytt skede i utvecklingen, vilket kräver en annan inställning än hittills till samhällsproblemen och en annan inriktning av den ekonomiska politiken. Denna har präglats

av ett ensidigt intresse för att, enligt mer eller mindre dimmiga föreställningar om rättvisa och billighet, omfördela produktionsresultatet och utjämna människornas ekonomiska förutsättningar. Mycket gott har utrettats genom en socialpolitik, som till största delen haft anslutning från alla partier. Men man har gått för långt i att tillgodose allehanda behov och att, där så fallit sig lägligt, hitta på nya välfärdsanordningar genom det allmännas försorg, dvs. genom ökade skattebördor och hårdare belastning av näringslivet. Med intresset koncentrerat på att stödja konsumtionen har man alltför mycket förbisett, att grundvalen för framåtskridandet dock ytterst beror på sparandet och produktionen. Nu måste vi säkerligen på en rad väsentliga punkter pröva om och revidera.

Statens och samhällets resurser håller på att bli överansträngda. Vi kan inte kräva ekonomiska förmåner utan att tillse att medlen för deras uppnående står till förfogande. Allt vad som sammanfattas i begreppet välfärdssamhället måste arbetas för, sparas för och betalas för, och de tillgängliga resurserna måste komma till den mest produktiva användningen. Därvidlag är det inte staten utan de enskilda människorna inom produktionslivet som gör den effektivaste insatsen, bara de har tillräckligt frihet att ta initiativ till och driva företagsamhet och bara den ekonomiska dynamiken inte störs genom hårda

ingripanden av den offentliga förvaltningen. En borgerlig politik måste vara en produktionsfrämjande politik. Att det finns förutsättningar för de borgerliga partierna att i detta viktiga hänseende skapa det nödvändiga alternativet till den politik som hittills förts, får man ett allmänt intryck av i den aktuella debatten.

I den engelska politiska litteraturen citeras understundom ett i parlamentsdebatterna i början av 1800-talet fällt yttrande att »the duty of an Opposition is very simple — it is to oppose everything and propose nothing». Till detta fogade på sin tid Lord Randolph Churchill — själv oppositionsman vid tillfället — följande rekommendation: »Whenever by an unfortunate coincidence of circumstances an Opposition is compelled to support the Government, the support should be given with a kick and not with a caress and should be withdrawn on the first available moment.»

De svenska oppositionspartierna brukar inte ålägga sig sådan begränsning utan har för sed att i alla kontroversiella frågor lägga fram ofta mycket omsorgsfullt utarbe-

tade motförslag till regeringens propositioner. I vårt land är också de politiska förhållandena sådana, att ett politiskt parti som bara klandrar och kritiserar och som icke försöker att ange utvägar ur de svårigheter som av detsamma påtalas, knappast har möjlighet att vinna väljarnas förtroende. Vårt folk har ingen förståelse för en rent negativ inställning utan vill bli övertygat om att det verkligen finns sakligt grundade skäl för divergerande ståndpunktstaganden. Och i en krissituation såsom under krigsåren — eller såsom nu inför den bekymmersamma statsfinansiella utvecklingen — ställer man i allmänhet mycket stora anspråk på partierna att försöka komma fram till lösningar i samförstånd. Om detta krav med särskild styrka ställs på oppositionspartierna i vad avser deras inbördes förhållanden är detta lätt begripligt. Utan ett väl planerat gemensamt uppträdande har de knappast möjlighet att realisera sina idéer i de centrala frågor som nu är aktuella och inte heller att överta det ansvar för rikets affärer som är och bör vara oppositionens yttersta konsekvens.